

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЗНАЧЕННЯ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ СПЕЦІАЛЬНИХ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ НЕГЛАСНОГО ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЇХ НЕЗАКОННОГО ПРИДБАННЯ, ЗБУТУ АБО ВИКОРИСТАННЯ

УДК 343.98.068

Д. Д. МАЗУРКОВ*аспірант, Національна академія СБ України
(Науковий керівник доцент С. С. Кудінов)*

Розглянуто особливості призначення судових експертиз спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації при розслідуванні їх незаконного придбання, збуту або використання.

Ключеві слова: *призначення, судова експертиза, незаконне придбання, збут або використання, спеціальні технічні засоби.*

THE FEATURES OF THE ASSIGNMENT OF JUDICIAL EXAMINATIONS OF THE SPECIAL TECHNICAL EQUIPMENTS OF SECRET RECEIPT OF INFORMATION IN THE INVESTIGATION OF THEIR ILLEGAL PURCHASE, SALE OR USAGE

Mazurkov D. D.

Received: 5 Mar 2015.

Вступ. Для органів досудового слідства Служби безпеки України (далі СБ України), на сьогодні залишається актуальним питанням призначення судових експертиз спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації при розслідуванні їх незаконного придбання, збуту або використання. Оскільки число вказаних злочинів неспинно росте, а до цього часу не вирішені у повній мірі проблемні питання з приводу віднесення окремих предметів до СТЗ, виникає потреба у більш поглибленому вивченні аспектів призначення судових експертиз СТЗ негласного отримання інформації при розслідуванні їх незаконного придбання, збуту або використання.

Постановка завдання. Виходячи з вищевикладеного, метою і завданням статті є дослідження особливостей призначення судових експертиз спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації при розслідуванні їх незаконного придбання, збуту або використання.

Виклад основного змісту.

За різноманітності підходів, яких дотримуються різні науковці, принципів розходжень у визначенні сутності судової експертизи немає.

Відмінність полягає лише в ступені повноти виокремлених спеціалістами ознак чи властивостей об'єкта, що призначені судовій експертизі і мають бути зазначеними у висновку експерта. В кримінально-процесуальній літературі судову експертизу в основному визначають як юридично значущу дію, що здійснюється з дотриманням певних процедур: за спеціальним завданням уповноважених на те органів і осіб в зв'язку з необхідністю використання в кримінальному процесі спеціальних знань; в процесуальній формі; спеціальним суб'єктом – судовим експертом; полягає в дослідженні наданих об'єктів з метою встановлення обставин, що мають значення для справи; з дотриманням правових гарантій, здатних забезпечити доброякісність дослідження, вірогідність його результатів і законні інтереси учасників процесу; що завершується наданням експертного висновку або відмовою від такого [1, 53; 2, 57; 3, 104].

Ознаки судової експертизи широко досліджувалися в процесуальній літературі. Ознаки судової експертизи, що відрізняють її від інших експертиз, й сьогодні досліджуються різними авторами, котрі вказують на відмінності, зміст ознак, називають різні ознаки та перераховують їх в різній послідовності. Наприклад, А. Я. Паліашвілі до самостійних ознак саме судової експертизи відносить: процесуальну форму використання спеціальних знань, процесуальну форму призначення експертизи, процесуальну самостійність й індивідуальну відповідальність судового експерта, безпосереднє дослідження об'єктів експертизи, об'єктивне і всебічне її проведення та процесуальне оформлення результатів [4, 19]. Однак найбільш прийнятною слід вважати точку зору О. О. Ейсмана, який вважав, що експертизу характеризують три головні ознаки: застосування спеціальних знань; дослідження; надання висновку [5, 89]. Ю. К. Орлов називає ознаками судової

експертизи використання спеціальних знань, здійснення дослідження з метою встановлення обставин, що мають значення для справи, спеціальний суб'єкт експертизи, визначену процесуальну форму провадження, оформлення результатів у спеціальному процесуальному документі – висновку експерта [6, 4–5].

Приклади підходів до визначення судової експертизи можна було б продовжити, але сьогодні законодавець в Законі України «Про судову експертизу» сформулював чітко визначене поняття судової експертизи як «дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового та судового слідства» (ст. 1 Закону України «Про судову експертизу») [7, 5].

Враховуючи, що СТЗ негласного отримання інформації є хоча й мініатюрною за розмірами, але складною за своєю будовою апаратурою, для визнання їх такими необхідним є підтвердження наявності спеціальних технічних характеристик та пристосованості для негласного застосування для правильного прийняття рішення по кримінальному провадженню, передбаченому ст. 359 КК України. Для кримінальної кваліфікації дій винних осіб обов'язковим є висновок судового експерта стосовно того, чи можна вважати той або інший технічний пристрій саме спеціальним технічним засобом, призначеним для негласного отримання інформації. Без висновку експерта не завжди можливо однозначно встановити й доказати, що технічний пристрій є саме СТЗ негласного отримання інформації, вільний обіг та негласне застосування яких без спеціального на те дозволу заборонені. Це пов'язане з наявністю у цивільному обігу, так званих технічних засобів «подвійного» призначення, котрі, по суті, є звичайними побутовими приладами,

але за певної незначної або більш значної доробки можуть бути використані негласно і приховано від сторонніх осіб як СТЗ. Тобто йдеться про державну експертизу, яка здійснюється уповноваженими державними органами з метою визначення віднесення тих або інших предметів до таких, що заборонені у цивільному обігу і відповідно може бути підставою для їх вилучення, запровадження режиму обмеження їх обігу тощо. Проте таку експертизу необхідно відрізнити від експертиз, які проводяться в межах кримінального провадження, оскільки статус, юридичне значення й інші характеристики таких експертиз тут дещо інші, хоча методи і прийоми, які застосовуються експертами, можуть збігатися. Висновки інших, не судових експертиз СТЗ негласного отримання інформації можна брати до уваги під час оцінки матеріалів досудового розслідування, але не можна розглядати як висновок експерта – джерело доказів у кримінальному провадженні. Такі вимоги до збирання й оцінки матеріалів кримінальних проваджень щодо злочинів досліджуваної нами категорії застосовуються не лише в Україні, а й в інших країнах, де негласне отримання інформації з використанням технічних засобів дозволяється тільки у встановлених законом випадках і уповноваженими на це особами, а порушення встановлених правил тягне за собою кримінальну відповідальність винних осіб.

Так, наприклад, відповідно до Постанови Уряду РФ від 16 квітня 2012 р. № 314 «Про затвердження положення про ліцензування діяльності з виявлення електронних пристроїв, призначених для негласного отримання інформації (за виключенням випадків, коли вказана діяльність здійснюється для забезпечення власних потреб юридичної особи або індивідуального підприємця) до електронного пристрою, призначеного для негласного отримання інформації відноситься:

спеціально виготовлений виріб, який містить електронні компоненти, який впроваджується (закладається або вноситься) в місця ймовірного зняття захищеної акустичної мовленнєвої, візуальної або оброблюваної інформації (в тому числі в огорожені приміщення, їх конструкції, обладнання, предмети інтер'єру, а також в салони транспортних засобів, в технічні пристрої та системи обробки інформації). Також відповідно до переліку спеціальних технічних засобів, призначених (розроблених, пристосованих, запрограмованих) для негласного отримання інформації в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності), затвердженого Постановою Уряду РФ від 1 липня 1996 р. № 770, до даних засобів відносяться: СТЗ для негласного отримання і реєстрації інформації; СТЗ для негласного візуального спостереження й документування; СТЗ для негласного прослуховування телефонних переговорів; СТЗ для негласного перехоплення й реєстрації інформації з технічних каналів зв'язку; СТЗ для негласного контролю поштових повідомлень і відправлень; СТЗ для негласного дослідження предметів і документів; СТЗ для негласного проникнення й обслідування приміщень, транспортних засобів та інших об'єктів; СТЗ для негласного контролю за переміщенням транспортних засобів та інших об'єктів; СТЗ для негласного отримання (зміни, знищення) інформації з технічних засобів її збереження, обробки та передавання; СТЗ для негласної ідентифікації особи.

Виконуючи постанову Уряду РФ № 770, ФСБ Росії розробила «Інструкцію з організації та проведення спеціальної експертизи при ліцензуванні діяльності фізичних та юридичних осіб, не уповноважених на здійснення оперативно-розшукової діяльності» і «Порядок реєстрації та обліку спеціальних технічних засобів» розглядуваної категорії. У відповідності до «Інструкції» (п. 1.4) ліцензії на вказані

в Положенні про ліцензування види діяльності видаються на підставі результатів спеціальної експертизи, котра (п. 1.5.) містить в собі проведення комплексу перевірочних заходів по відношенню до не уповноважених осіб, діяльність котрих пов'язана або буде пов'язаною із спеціальними технічними засобами, призначеними для негласного отримання інформації, наявність умов, котрі можуть слугувати підставою для видачі або відмови у видачі ліцензії. Така експертиза являє собою значний комплекс взаємопов'язаних заходів. Відповідно до «Інструкції», до таких заходів серед іншого, входить перевірка (п. 2.2, 4. 1.): відомостей про професійну підготовку фахівців, котрі здійснюють або будуть здійснювати заявлені види діяльності, пов'язаної із спеціальними технічними засобами; характеристик заявлених спеціальних технічних засобів, призначених для негласного отримання інформації. При проведенні спеціальної експертизи (п. 2.1.) органи ліцензування можуть залучати кваліфікованих спеціалістів, діяльність котрих пов'язана за родом роботи із спеціальними технічними засобами, призначеними для негласного отримання інформації», або (п. 2.2, ч. 2) можуть надавати додатковий (науково-технічний) експертизи (сертифікації) на базі експертних лабораторій спеціальні технічні засоби, призначені для негласного отримання інформації, несанкціоноване використання котрих може нанести шкоду безпеці Російській Федерації або її громадянам.

Постановою Комітету Державної безпеки Республіки Білорусь від 24 вересня 2012 р. № 46 «Про затвердження Інструкції про порядок проведення експертизи зразків спеціальних технічних засобів, призначених для негласного отримання інформації» була затверджена відповідна Інструкція, яка визначала порядок проведення експертизи зразків спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. В

цій Інструкції застосовуються такі терміни та їх визначення: «замовник експертизи», «об'єкти експертизи», «зразок товару», «товари», «специфікація товарів», «технічна документація», «експерт» тощо. Так, в Інструкції зазначено, що експертиза – це комплекс заходів з аналізу й оцінки об'єктів експертизи на основі наданих замовниками зразків товарів та (або) документів з метою віднесення об'єктів експертизи до спеціальних технічних засобів, призначених для негласного отримання інформації [8].

У Ліцензійних умовах щодо провадження господарської діяльності з розроблення, виготовлення та торгівлі СТЗ, що затверджені наказом Служби безпеки України від 31 січня 2011 р. № 35 термін «СТЗ» надається у такому значенні: «Спеціальні технічні засоби для зняття інформації з каналів зв'язку, інші засоби негласного отримання інформації (СТЗ) – технічні, програмні засоби, устаткування, апаратура, прилади, пристрої, препарати та інші вироби, призначені (спеціально розроблені, виготовлені, запрограмовані, пристосовані) для негласного отримання інформації» [9].

В Україні дослідження спеціальних технічних засобів проводяться в разі здійснення судових експертиз з питань віднесення певних об'єктів до СТЗ, а також у межах реалізації заходів державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання. Судові експертизи (експертні дослідження) проводяться відповідно до базового нормативно-технічного документу – «Загальна методика віднесення об'єктів до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації» (zareєстровано в Мінюсті України 02.03.2011 р. за № 17.0.01), що має гриф обмеження доступу «для службового користування».

Вищезазначена методика визначає загальні принципи проведення експертних

досліджень, встановлює й регламентує порядок застосування методів та процедур проведення експертного дослідження СТЗ. Це дозволяє визначити й обґрунтувати необхідну й достатню сукупність технічних ознак, на підставі яких формулюється висновок експерта щодо віднесення технічного засобу до СТЗ. При проведенні судової експертизи (дослідження) основними критеріями віднесення засобу до СТЗ є технічна придатність та функціональна призначеність цього засобу, які встановлюються на підставі спеціальних знань судового експерта відповідно до вимог та у порядку, визначеному Методикою.

При цьому, до СТЗ відносяться технічні засоби, що можуть бути приховано застосовані для негласного отримання інформації у властивих для вирішення завдань оперативно-розшукової діяльності формах та методах. Поняття «скритність» та «негласне отримання інформації» розуміють у такому значенні: негласне отримання інформації – процес скритного отримання інформації, що здійснюється без відома і згоди суб'єкта інформації. Скритність – можливість конспіративного застосування технічного засобу, яка зумовлена ступенем захисту від виявлення фактів його встановлення та застосування.

Висновок експерта є результатом визначення технічних характеристик, функціональних можливостей та конструктивних особливостей наданого на дослідження технічного засобу, оцінки його якісних характеристик (скритність, негласність доступу до об'єкта інформаційної діяльності, прихованість керування, безвідмовність функціонування у певних умовах застосування), що притаманні певному типу СТЗ, найближчому аналогу до досліджуваного засобу.

Прикладами суттєвих конструктивних ознак, що визначають якісні характеристики певного виду СТЗ, є:

- виконання відео-, аудіозаписуючого пристрою у вигляді звичайного побутового предмета;
- значна мінімізація розмірів відео-, аудіозаписуючого пристрою;
- конструктивна побудова технічного засобу, яка дозволяє здійснювати швидке та скритне розміщення на об'єкті;
- відсутність індикації про режими роботи технічного засобу;
- можливість отримання інформації за межами контрольованої зони об'єкта;
- мінімізація кількості та багатофункціональність елементів керування;
- розмір вхідного отвору для об'єктиву мікротелекамери, який забезпечує можливість його маскуванню;
- маскуванню місцезнаходження акустичного отвору мікрофону, тощо.

На вирішення експерту ставлять такі запитання:

- Чи є у наданого на дослідження предмета ознаки СТЗ, призначеного для негласного отримання інформації. Якщо так, то які?
- Чи працездатний наданий на дослідження предмет?
- Яким способом біло виготовлено наданий на дослідження предмет?
- Який принцип роботи наданого на дослідження предмета?
- Чи може наданий на дослідження предмет використовуватися для негласного отримання інформації?

Так, у м. Запоріжжя було припинено протиправну діяльність іноземного громадянина, який несанкціоновано втручався в роботу банківських систем, негласно отримував інформацію про власників банківських рахунків, дані про

пластикові картки, коди їхніх банківських карток і незаконно отримував через банкомати кошти з банківських рахунків громадян. Він за допомогою скінінгового обладнання (так званих накладок на банкомати) зчитував дані з платіжних карток. Під час розслідування експерту були поставлені питання щодо того чи відносяться виявлені та вилучені на банкоматах предмети до СТЗ, яка їх функціональне призначення, чи в робочому стані вони знаходилися на час вилучення. Відповідно висновку Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки і судових експертиз СБ України демонтовані з банкоматів і вилучені у громадянина технічні пристрої відносяться до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації з технічних засобів її збереження, обробки і передачі. Їх функціональне призначення – зчитування та запам'ятовування інформації, яка існує на магнітних стрічках банківських платіжних карток і пін-кодів.

ВИСНОВКИ

Експертиза спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, це різновид судової експертизи щодо дослідження технічних засобів (виробів) на предмет їх віднесення до СТЗ, що відповідно до чинного законодавства може здійснюватися виключно державною спеціалізованою експертною науково-дослідною установою СБУ – Українським науково-дослідним інститутом спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки

України (УНДІСТЕ СБУ). Зважаючи на те, що експертиза СТЗ є різновидом судових експертиз її слід характеризувати за такими головними ознаками: процесуальна форма використання спеціальних знань, процесуальна форма призначення експертизи, процесуальна самостійність й індивідуальна відповідальність судового експерта, безпосереднє дослідження об'єктів експертизи, об'єктивне і всебічне її проведення та оформлення результатів у спеціальному процесуальному документі – висновку експерта.

До конструктивних ознак технічних пристроїв, що досліджуються під час проведення експертизи СТЗ і визначають їх якісні характеристики відносять: виконання відео-, аудіозаписуючого пристрою у вигляді звичайного побутового предмета; значна мінімізація розмірів відео-, аудіозаписуючого пристрою; конструктивна побудова технічного засобу, яка дозволяє здійснювати швидке та скритне розміщення на об'єкті; відсутність індикації про режими роботи технічного засобу; можливість отримання інформації за межами контрольованої зони об'єкта; мінімізація кількості та багатофункціональність елементів керування; розмір вхідного отвору для об'єктиву мікротелекамери, який забезпечує можливість його маскування; маскування місцезнаходження акустичного отвору мікрофону, тощо. Встановлення їх наявності або відсутності і слід враховувати при оцінці висновку експерта за результатами дослідження СТЗ.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *Шуматов Ю. Т.* Использование специальных познаний на предварительном следствии : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Ю. Т. Шуматов. – М., 1996. – 174 с.
2. *Експертизи в судовій практиці* : навч.-практ. посібник / [за заг. ред. В. Г. Гончаренка]. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 400 с.

3. *Експертизи в судовій практиці* : навч.-практ. посібник / [за заг. ред. В. Г. Гончаренка]. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 400 с.
4. *Палиашвили А. Я.* Экспертиза в суде по уголовным делам / А. Я. Палиашвили. – М. : Юрид. лит., 1973. – 144 с.
5. *Эйсман А. А.* Заключение эксперта. Структура и научное обоснование / А. А. Эйсман. – М. : Юридическая литература, 1967. – 152 с.
6. *Орлов Ю. К.* Производство экспертизы в уголовном процессе : учебное пособие / Ю. К. Орлов. – М. : ВЮЗИ, 1982. – 89 с.
7. *Закон України «Про судову експертизу»* від 25.02.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>
8. *Инструкция о порядке проведения экспертизы образцов специальных технических средств, предназначенных для негласного получения информации, утвержденная Постановлением Комитета Государственной Безопасности республики Беларусь от 24 сентября 2012 г. № 46* [Электронный ресурс] / Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь, 10.11.2012 г., 8/26530. – Режим доступа : www.pravo.by/main.aspx?quid
9. *Ліцензійні умови* провадження господарської діяльності з розроблення, виготовлення спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації, торгівлі спеціальними технічними засобами для зняття інформації з каналів зв'язку, іншими засобами негласного отримання інформації, затверджені наказом Центрального управління Служби безпеки України від 31.01.2011 № 35.

Стаття надійшла до редакції: 05.03.2015.

Рекомендовано кафедрою кримінального процесу та криміналістики

THE FEATURES OF THE ASSIGNMENT OF JUDICIAL EXAMINATIONS OF THE SPECIAL TECHNICAL EQUIPMENTS OF SECRET RECEIPT OF INFORMATION IN THE INVESTIGATION OF THEIR ILLEGAL PURCHASE, SALE OR USAGE

Mazurkov D. D.

Abstract: For the organs of pre-trial investigation of Security service of Ukraine (farther SSU), for today it remains a lot of questions in setting judicial examinations of the special technical equipments of secret receipt of information at investigation of their illegal acquisition, sale or use. As a number of the indicated crimes grows unceasingly, and to this time lots of problem questions are not decided in a complete measure concerning attributing the certain objects to special technical equipments of secret receipt of information, there is a requirement in more deep study of aspects of setting judicial examinations for special technical equipments of secret receipt of information at investigation of their illegal acquisition, sale or usage. In this article we will consider the certain features of the assignment of judicial examinations of the special technical equipments of secret receipt of information in the investigation of their illegal purchase, sale or usage, as well as the requirements to the procedure of such assignment, documents, materials and questions that must be asked.

Keywords: assignment, judicial examination, illegal purchase, sale or usage, special technical equipments of secret receipt of information.

**ОСОБЕННОСТИ НАЗНАЧЕНИЯ СУДЕБНЫХ ЭКСПЕРТИЗ
СПЕЦИАЛЬНЫХ ТЕХНИЧЕСКИХ СРЕДСТВ НЕГЛАСНОГО ПОЛУЧЕНИЯ
ИНФОРМАЦИИ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ИХ НЕЗАКОННОГО
ПРИБРЕТЕНИЯ, СБЫТА ИЛИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ**

Мазурков Д. Д.

Резюме: Рассмотрены особенности назначения судебных экспертиз специальных технических средств негласного получения информации при расследовании их незаконного приобретения, сбыта или использования.

Ключевые слова: назначение, судебная экспертиза, незаконное приобретение, сбыт или использование специальные технические средства.